

Назоўнік “буцыян” і вытворчыя ад яго ў гаворцы Дубровеншчыны

У артыкуле ўвага ў асноўным скіравана на паходжанні і асаблівасцях трансфармацыі вытворных ад назоўніка буцыян тапонімаў і антрапонімаў. Як неаднаразова адзначалася раней на стыку Аршанскага, Горацкага і Дубровенскага раёнаў калісці быў сплэшны лясны масіў. Узнікаўшыя ў ім паселішча рознай велічыні звычайна называліся па іменаванню абітаўшых паблізу дзікіх жывёлін і птушак з улікам фанетычных асаблівасцей мяккаэрных беларускіх гаворак паўночна-усходняй дыялектнай зоны (Барсукі, Зубры, Лапенка, Лосеўка, Сава, Дзяцель, Коршыкава, Пуцяціна і шэраг іншых). Калі паходжанне большасці іх у гэтых адносінах не выклікаюць сумнення, то некаторыя, як напрыклад Пуцяціна, у сувязі з фанетычнай трансфармацыяй, патрабуюць тлумачэння асаблівасцей яе працякання.

Упершыню назва Пуцяціна занатавана ў судовай справе за 1607 г. у якой, акрамя таго сказана, што “вядомы паны Пуцяты, якія валодалі землямі паміж Дубровенскімі і Раманаўскімі маёнткамі”. Вёска і фальварак нанесены на карту Аршанскага павета ў 1783 г. (“Памяць”. Кніга 1, с. 580. Мінск, 1997). Перш чым замацавалася ў якасці фаміліі слова Пуцяты, хутчэй за ўсё, выкарыстоўвалася як назва дзіцяці ці падрустка буцыяна, роўназначнае сучаснаму буцыяня.

Як выдома трансфармацыя фанетычнай структуры цягне за сабой змяненне карнявых і афіксальных марфем, што адбываецца на лексічнай, граматычнай словаўтваральнай характарыстыцы слова.

Назва вёскі Коршыкава ўзыходзіць да апелятыва коршак, каршун. У аснову назвы вёскі Пуцяціна пакладзены апелятыў буцыян як мясцовая назва аиста. Зыходная назва яе Буцяціна не захавалася. Узнікненне яе, хутчэй за ўсё, аднесці да часоў выдзялення беларускай мовы як самастойнай моўнай адзінкі (канец XIII - пачатак XIV стагоддзя).

Абумоўленая асаблівасцямі артыкуляцыі трансфармацыя структуры тапоніма Буцяціна звязана з заменай пачатковага звонкага губнога зычнага [б] яго глухім адпаведнікам зычным [п].

Да тапоніма Пуцяціна як апорнага слова лексіка-семантычнага гнязда, акрамя адзначанай вышэй фаміліі Пуцяты, маглі адносіцца такія вытворныя як Пуцяцінец, пуцінец. Спачатку яны ўжываліся са значэннем прозвішчаў як жыхары ці выхадцы з адзначанай вёскі, а затым з цягам часу замацаваліся ў якасці фамілій.

Калі адзначаная сітуацыя з’яўляецца ўнікальнай, не паўтараецца ў дастасаванні да іншых мясцовасцей, то выказаная гіпотэза аб беларускім паходжанні фаміліі Пуцін, звязаная менавіта з гаворкамі Дубровеншчыны,

набывае статус аксіёмы. Для абаснавання яе неабходна даследванне дадзеных іншых першакрыніц, а менавіта адміністрацыйных судовых актаў і іншых пісьмовых дакументаў.

Замена звонкага губнога зычнага [б] яго глухім адпаведнікам [п] адбылася значна раней, магчыма яшчэ ў племянных мяккаэрых гаворках паўночна-усходняй дыялектнай зоны.

Апелятыў буцян з даўніх часоў вядомы не толькі адзначаным гаворкам. Варыянты яго зафіксаваны ў помніках старабеларускай пісьменнасці, а менавіта ботянь, ботьянь, боіань, боцянь з адлюстраваннем цэкання, а таксама ў складзе фразеалагізма Яко ботянь жабою пановати (Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Выпуск 2, с. 169).

У якасці літаратурнай нормы аднак замацавалася слова бусел, два выпадкі ўжывання якога (бусель, бусюль) занатаваны ў памянёным слоўніку на старонцы 259. У гэтай сувязі слова буцян як шырокавядомае беларускім мяккаэрым гаворкам і старабеларускай літаратурнай мове пісьмова-літаратурнай мадыфікацыі павінна атрымаць статус літаратурнай нормы.

Што датычыць тапоніма Пуцяціна, то ід яго як апорнага слова лексіка-семантычнага гнязда маглі ўжывацца вытворныя пуцята, пуцяцінец, пуцінец.

Першы выпадак фіксацыі яго ў перакладзе “Бібліі” Францыскам Скарыной (кніга Левіт) звязаны з рэлігійнымі забаронамі (сие пакъ суть птице их же ести не имате Сокола іста Ботьяна).

Сказаннае дае падставу лічыць, што слова буцян было вядома не толькі беларускім гаворкам розных дыялектных зон, але і старабеларускай літаратурнай мове пісьмова-літаратурнай мадыфікацыі. Як зафіксаванае лексікаграфічным дапаможнікам Памвы Берынды яно набыло статус літаратурнай нормы (гл. яго Лексиконъ славянорусскій именъ толькованіе. Куцеін, 1652). Між тым у сучасных лексіграфічных дапаможніках яно нават безпадстаўна не зафіксавана. У якасці літаратурнай нормы ў ім пададзена рэдкаўжывальнае ў мінулым слова бусел, два выпадкі ўжывання яго (бусель, бусюль) занатаваны ў Гістарычным слоўніку беларускай мовы (Выпуск 2, с. 259. Мінск, 1983). Аднак, як не адпавядаючае адзначаным патрабаванням яно зафіксавана ў Тлумачальным слоўніку беларускай мовы (Мінск, 1977–1984), тады як слова буцян у ім і іншых лексікаграфічных дапаможніках не значыцца.

Адзначаныя недарэчнасці – вынік недасведчанасці ўкладальнікаў, якія не ўлічваюць узроўня развіцця беларускай лексікаграфіі ў перыяд існавання беларускай мовы як дзяржаўнай Вялікага княства Літоўскага.